

7. Павлов В. Українське радянське мистецтво 20 – 30-х років / В.Павлов, Л.Попова. – К.: Мистецтво, 1966. – 73 с.
  8. Субтельний О. Історія України [Електронний ресурс] / О.Субтельний. – К.: Либідь, 1993. – 720 с. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/151/>
  9. Стасюк О.О. Деформація традиційної культури українців в кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.05 / О.О. Стасюк. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. – 21 с.
- Стаття надійшла до редакції 5.02.2012р

V.V.Davva

IDEOLOGICAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN NATIONAL CULTURE IN THE 20s. OF THE TWENTIETH CENTURY

The article analyzes the relationship of the Soviet ideology, extending to the Ukrainian lands after the the Bolshevik regime, with the formation of the cultural sphere in Ukraine in the 20 years of the twentieth century. The features of the formation of the Ukrainian art, literature, music and film in a strong oversight authority over all aspects of public life and the use of the Ukrainian cultural sector as an instrument of Soviet propaganda among the masses.

УДК 792.2(546.37)

О.П. Кодьєва

ВИДИ МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Проблема видів мистецтва розглядається через призму психології сприйняття етносу. Центральна увага приділяється світосприйняттю українського народу, яке формується народними традиціями та структурою мови.

Ключові слова: вид мистецтва, етнос, психологія сприйняття, структура мови, художній образ, культуротворення.

Проблема виявлення закономірностей в утворенні видів мистецтва, а значить, - у з'ясуванні причин існування одних видів і занепаду інших сьогодні актуальна, незважаючи на те, що, на перший погляд, все ніби-то ясно. Але при зануренні у процес мистецького видоутворення перед дослідником постає калейдоскоп творчих, креативних (адже це не одне й те ж саме), а також псевдокреативних спрямувань. У такій мозаїчній картині сучасного мистецтва знайти логіку, як того звичайно бажає науковець, дуже не просто. Але природа пізнання вимагає прояснень заради свого поступу.

Зазначена проблема складна і багатоаспектна. У представленій статті торкнемося її етнічно-національного аспекту. У даному випадку нас буде цікавити контекст світосприйняття і культуротворення українського народу.

Завдання статті - звернути увагу на дві „призми“ бачення: 1) суто психологічну та 2) мовну, хоча обидві тісно пов'язані.

Пристаючи до аналізу проблеми, перш за все, слід оговорити, що саме у цьому конкретному випадку автор статті розуміє під поняттям „український народ“. Сьогодні питання національної визначеності стоїть гостро і, як відомо, в ньому немає однастайності щодо повного, адекватного розуміння змісту і обсягу даного поняття. Автор статті базує (тобто розпочинає) свої розмірковування, надаючи основної уваги

етнічному, традиційному, автохтонному аспектам. При цьому автор розуміє, що вивести поняття „український народ“ у сучасний науковий контекст, зберігаючи „чистоту“ зазначених трьох аспектів, зрозуміло, не можна. Засновуючись на цих аспектах, є сенс лише розпочати науковий дискурс.

Поштовхом для написання даної статті великою мірою стала цікава робота російського науковця В. Малишева, який працює у сфері перетину історії, біології, нейрофізіології. Робота називається „Простір думки та витoki національного характеру [3]“. Як зазначається у анотації до книги, вона „присвячена формуванню того віртуального простору, в якому оперує думка за допомогою мови [3, 4]“. Хоча у дослідженні спеціально не йдеться ані про види мистецтва, ані про саме мистецтво, ані про українську культуру, проте, у контексті теми даної статті привертає увагу методологія цього дослідження, а саме: між людиною як істотою, що здатна мислити, та її світоглядним світосприйняттям вчений виявляє та виокремлює важливе, на його погляд, утворення, що детермінує світогляд. Цим утворенням є структура мови народу - призма, через яку даний народ дивиться на світ і вибудовує його особливу, неповторну картину. Варто підкреслити: у книзі йдеться не про якісь абстрактні структури, а про конкретні, завжди своєрідні, у своєму часі і просторі, структури граматики й синтаксису того чи іншого етносу. Науковець зазначає, що мовні структури утворюються стихійно (і, очевидно, автор переконаний у тому, що вони на формування світогляду впливають автоматично). Характер структур зумовлений цілою низкою чинників: кліматом, природою, до яких етнічна група має пристосовуватись, аби вижити, бажанням відгородитись від ворожих сусідніх племен (етносів тощо) знову-таки заради виживання - відгородитись, як заборолом, своєю мовою, яка побутує лише серед своїх і яку чужі не розуміють.

Далі автор книги висловлює припущення, що „первинною мовою [у всіх народів - *О. К.*] були озвучені жести [3, 14]“. Згодом відбулася „розмітка картини світу словом [3, 14]“. Стає цілком ясно, на думку вченого, що така розмітка відбувається у згоді з особливостями ментальності певного народу. Наводяться приклади. Так, у китайців склалася мова, яка за структурою тяжіє до групи так званих „ізолюючих мов“ (здебільшого, ієрогліфічних). Автор книги надає наступне пояснення. „В ізолюючих мовах кожен об'єкт (дія, предмет, явище або просто особливість, якість) отримує свій мовний ярлик, відмінний від інших. І хоча його походження може бути складне і знак складений з різних частин, але це власний знак об'єкту, завжди притаманний лише йому. У таких мовах немає відмінків, немає множини, немає роду, немає того, що варіюється у словах флективних мов для створення зв'язку (префікси, суфікси, різні закінчення). Тобто, немає засобів для вираження підпорядкування між словами. Сенс висловлювання встановлюється порядком слів [3, 23]“.

Носіям таких мов, пояснює далі вчений, картина світу уявляється як усталена, така, що тяжіє до традиціоналізму (освяченості традиціями).

„У флективних мовах [у тому числі - в українській - *О. ІС.*], - продовжує автор книги, - ізолювано позначаються лише кореневі об'єкти і процеси [3, 23]“.

Згадаємо, що флексія (від лат. „перехід“) - це закінчення слова, яке змінюється при відмінюванні. Стосовно флективної групи мов вчений висловлює наступне. „Закінчення слугують також для вираження підпорядкування між словами, завдяки чому сенс висловлювання не обов'язково жорстко пов'язаний з порядком слів [3, 23]“.

Для флективних мов, вважає вчений, властива картина світу, що рухається, показ процесуальності і зв'язку явищ та об'єктів.

„Мова, - робить один з висновків вчений, - це інструмент встановлення смислових зв'язків між словами, які приховують під собою образи явищ [3, 26]“. [Переклад з російської мови - *О. К.*]

Зазначені думки безпосередньо підводять нас до мистецької проблематики - образності, унікальності, складнощів психологічної зумовленості художнього мислення.

Дослідження В. Малишева доводить, наскільки плідним є залучення конкретно-психологічного, взагалі конкретно-наукового підходу до філософських, філософсько-естетичних проблем, зокрема, до того кола питань, що становить предмет даної статті.

Отже, спочатку розмова буде про види мистецтва у контексті психології українського народу.

Чи не найпершою особливістю, яка „кидається в очі“ спостерігачу, є яскрава почуттєвість українців як етносу. Зір, звук, дотик - ось ті фізіологічні чуття, які задіяні українцем у видовій „розмітці“ (якщо використовувати термін В. Малишева) естетично-художньої картини світу. А своєрідне чуттєве сприйняття викликане саме певним середовищем: щедрою природою України - і не просто щедрою, а сповненою гармонії, адже при багатстві і розмаїтті ландшафту, інших чинників середовища звичайно не спостерігаються екстремальні умови, різного роду крайнощі тощо. Звідси - своєрідні живописні, пластичні, музичні образи. За своєю побудовою вони мають спільні риси: плинність, застосування канілини, достатню простоту, відчутність, ясність. На відміну, такі риси, як ефемерність, недосказаність, утаємниченість і на їх основі рафінованість художніх образів як самоціль, без сумніву, чужі українській душі.

Природно, що живопис, скульптура, музика перебувають на першому місці серед основних видів українського мистецтва. Звичайно, є види, властиві всім народам, але вони мають етнічні особливості. З цих видів є такі, що не належать виключно до мистецтва. Це архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво - вони мають яскраве утилітарне спрямування. Але й ці види несуть печатку своєрідності народного світовідчуття. З цього приводу не можна обминути згадкою українські будівлі (хати та ін.), які є чи не безпосереднім продовженням людського тіла (подібно панцеру). Вони органічні людині, демонструють матеріалізацію її ментальності, вираження мовних структур у глині, камені, очереті тощо.

Помічено, що в українській мові є дуже дотепні, яскраві, колоритні вислови про конкретно-почуттєве, є блискучі, нестандартні рішення тієї чи іншої конкретної почуттєво-розумової задачі. Це стихія народної мови.

Абстрактні логічні побудови філософського плану, навпаки, не є притаманними практичному українцю - землеробу, будівничому.

Архітектура, як і інші види, сприймається людською особистістю, яка „налаштовує“ будівлю на свої вимоги і потреби, олюднює її. Так, хата-мазанка - як біле дівоче личко, квітчастий розпис стін (на Поділлі) - як віночок зі стрічками чи барвисте намисто, солом'яна стріха - як русяве волосся. У більш складних спорудах, таких як муровані будинки, церкви, застосовувався архітектурний декор, як це було звичайним скрізь у Європі. Але, наприклад, ліпнина над вікнами носила народну назву „бровки“, а куполи українських церков мали унікальну форму і зелений колір, нагадуючи справжнісінькі груші [1, 22 - 28].

Щодо такого виду мистецтва, як скульптура, то хотілося б зауважити наступне. Українському народу більш властива скульптура малих форм, ніж монументальна (остання розповсюджена була у Єгипті, Асирії та ін.) з причини вже згаданих особливостей психології - індивідуалізму та практицизму. Великою мірою ужиткового призначення камерна скульптура застосовується скрізь, навіть у досить пізніх храмах та інших спорудах, наприклад, в інтер'єрі Андріївської церкви в Києві. Такою є скульптура апостолів Павла і Петра з Підгайців 18 ст. [1, 103; 2]. Можна навести багато інших прикладів.

Іншою є сучасна скульптура - дається взнаки вплив глобалізації. Проте, і у ранній скульптурі яскравого народного характеру елементи монументалізму угледіти можна, але останній все-таки не порівнянний з тим, що репрезентує пізня скульптура, де народні впливи значною мірою нівелюються. Не випадково народна скульптура буває кольоровою, розписною - це пов'язане, на нашу думку, з теплою інтимною сприйняття. До речі, нехтування особливостями етнічного, народного менталітету, структури і способу традиційних висловлювань у житті і мистецтві призводить до прорахунків у творчості сучасних митців, діячів культури, професіоналів у мистецтві. У цьому аспекті дозволимо собі таке зауваження.

Частина інтер'єру нещодавно модернізованого музейного комплексу „Шевченківський національний заповідник у м. Каневі“, зроблена за проектом українського архітектора Л. Скорик, включає у себе відтворення на стінах зображень деяких станкових творів Т. Шевченка. Станковим був властивий Кобзарю. Невеличкі графічні роботи-оригінали відтворені як величезні. Значне перебільшення розмірів, на наш погляд, порушило внутрішній склад робіт Т. Шевченка, зроблених у народному дусі, зруйнували камерність і ліричність, знищили - усвідомлено чи ні - спрямування думок і почуттів автора безпосередньо до окремої особистості як члена суспільства, а не до великого, але абстрактного натовпу.

Психологія українського народу породила своєрідний феномен, який синтезує два види мистецтва - музику і поезію. Це дума. Назвати її жанром, підпорядкованим якомусь одному виду, не можна, це не буде відповідати істині. Сказати, що це вид? Але такої традиції не склалося в українському мистецтвознавстві. Проте, дума базується на рівноправних, вагомих музично- епічних основах і являє собою нову якість - синтез зазначених основ. Дума, як відомо, - унікальне явище у світовій культурі. Воно задовольняє потребу українського народу у вираженні квінтесенції народної душі. Це, на переконання автора цієї статті, головна задача думи. Можна сказати конкретніше: це вплив назовні заповітних волелюбних прагнень народу. Приклад думи спонукає замислитись над процесом видоутворення у контексті того, що дають для нього національні джерела.

Але в чому у даному випадку проявляється особливість психології українця? Безумовно, - у феномені довгого накопичення в народі певних душевних надбань з подальшим, так би мовити, вагомим вилучанням важкого внутрішнього змісту і втіленням його у відповідній зовнішній формі. То ж виходить, що видовий код думи детермінує таке сприйняття звуків, при якому вони дешифруються розумом і душою одночасно.

Інший приклад. Мабуть, важко стверджувати, що театр як вид мистецтва цілковито поглинає таке явище, як вертеп. Навпаки, вертеп сприймається, скоріш, як самостійне утворення. Його психологічне коріння вочевидь виростає на ґрунті усвідомлення таких етичних цінностей, як гідність, індивідуальність, ідентифікація себе з певною соціальною групою тощо; з іншого боку - індивідуальне відсторонення і гострий критицизм чужого, іншого. На вертепних персонажах - їх зовнішньому вигляді, мові, поведінці - печатка „барвистості світосприйняття“ українців, його дотепності і яскравої завершеності. Вертеп - квінтесенція творчості, яка має до театру у його звичному нам розумінні таке ж відношення, як, скажімо, давньогрецькі Діонісії - до пізніших традиційних театральних вистав. Це соціально-психологічна передумова театру, а не самий театр. Над цим варто замислитись.

Емпіричний матеріал вимагає узагальнень. У даному контексті логічно звернутись, зокрема, до феноменологічної методології, яка вийшла сьогодні на передні філософські позиції. Адже феноменологія досліджує об'єкт у конкретиці його зв'язків. При цьому, автор даної статті не є прихильником абсолютизації ані феноменологічного

методу, ані традиційного, що вивчає сутності. Адже у першому випадку досліджуваний матеріал може „розсипатися“ без об'єднуючих високих абстрактних понять, у другому - жива конкретика реальності багато в чому залишиться невивченою. Потрібен синтез обох підходів.

Другий аспект проблеми, що аналізується у даній статті, мовний, вимагає детального і прискіпливого філософсько-філологічного дослідження. Зрозуміло, що основна робота по збору і обробці матеріалу, особливо, первинного, - у компетенції фахівців-лінгвістів. Адже тут має бути проаналізований вплив відмінків, спряжень, часових та видових форм тощо - усього мовного структурного багатства. І все-таки, аби наочно репрезентувати напрямок аналізу мовного матеріалу, дозволимо собі запропонувати деякі думки з цього приводу.

Одна з них. Психологічні риси народу, безумовно, закріплюються у граматичних формах, які, на загальну думку вчених, є вельми консервативними. Вони стають своєрідним кістяком образного бачення. Так, наприклад, на думку автора даної статті, відомий індивідуалізм українця („моя хата з краю...“) породив певне відсторонення особистості від інших людей, що виразилося, скажімо, у розповсюдженні займенника третьої особи однини, особливо, чоловічого роду. Навіть, власного чоловіка в народі нерідко називають: „Він“. Своєрідною є ситуація, коли з людиною, що стоїть поруч, можливе спілкування також у формі третьої особи, однак вже у множині: „їм краще личить зелений колір“, - раптом десь на базарі чуєш на свою адресу від продавця, який дивиться вам в очі.

Мабуть, з цієї ж причини в українській мові досить багато іменників чоловічого роду (що видно у порівнянні з російською): „собака“ - він, „волосся“ у розмовній мові - і воно, і він. Чоловіча стать більш сувора і тим, так би мовити, більш віддалена.

Як таке бачення, закріплене у мовних формах, трансформується у мистецтві та його видах, детермінує їх? Можливо, видоутворення включає в себе певну характерну змістовність: іронічну відстороненість, точніше, невід'ємну українську народну рису - таке собі „лукавство“.

З іншого боку, українське лукавство - це, принаймні, двозначність, несхильність чітко визначитись у найменуванні якостей, ситуацій. Хто не натрапляв на українську, ніби невинну, мовну провокацію типу: „Постав хату з лободи, а в чужую не веди“! Ясно, що ні в яку хату з лободи дівчина не піде. Нехай у поезії це й метафора, але вона містить такий буденний зміст, що метафорою не обов'язково сприймається. Прямий наслідок такого мислення - народне розуміння живопису. Яскравий приклад - змістовна неоднозначність художньої мови М. Примаченко. Це не глибока символіка, як, припустимо, на Стародавньому чи Середньовічному Сході. Це дещо буденне, звичне, з яким прекрасно уживається весела неадаптивність, дивацтво.

Відмінність українського народного живопису стає очевидною при порівнянні його, припустимо, зі стародавнім індійським сакральним символом, втіленим у живописі, - мандолою (ст.. інд. „коло“). Символ за визначенням, як відомо, - знак з великою кількістю значень. Зміст мандали замкнений, означає окреслений буддійський всесвіт. За зображенням він нагадує ускладнений ієрогліф. При цьому мандала - символ, орієнтований вертикально - до божества. Таким чином, живописні феномени мандали та українських орнаментованих зображень різні за сприйняттям завдяки різним усталеним структурам мислення.

Наведені приклади ще раз переконливо доводять плідність поєднання двох філософських підходів - феноменологічного і традиційного - заради цілісного розуміння виду мистецтва (у багатоманітності внутрішнього і зовнішнього, з одного боку, і у єдності, сутнісній подібності - з іншого).

Дійсно, не можна нехтувати конкретикою, але при аналізі очевидним стає й інше: художній образ як поняття має в усіх проявах спільні риси. Так, „схопити“ зміст образу можна і в українців, і у китайців, незважаючи на суттєву різницю „призм“ бачення. „Спільні знаменники“, „точки сходу“ можливі за певних умов дослідження (при застосуванні певних наукових знарядь, позицій вивчення). Таким чином, розуміння українським народом видів мистецтва за будь-якої відмінності включається у загальне, світове видоутворення, але й робить свій суттєвий внесок у даний процес.

Висновки:

1. Потрібна певна корекція щодо видових „кордонів“ мистецтва у зв'язку з залученням конкретики історичного, національно- етнічного, соціального середовища.
2. Процеси видоутворення детерміновані, зокрема, психологією народу і усталеною структурою його мови.
3. Українська мова і культура цілковито вписуються у світові процеси. Включення національного (етнічного), на прикладі українського, є невід'ємним чинником вивчення процесів видоутворення у мистецтві.
4. Є необхідність синтезувати феноменологічний і традиційний підходи заради адекватності розуміння об'єктів, що вивчаються.

Список використаної літератури

1. Білецький П. О. Українське мистецтво другої половини ХУІІ - ХУІІІ століть / П. О. Білецький . - К. : Мистецтво, 1981. - 159 с., іл..
2. Гембарович М. Т. Скульптура та різьблення / М. Т. Гембарович // Історія укр. мистецтва : у 6 т. - К. : УРЕ, 1968. - Т. Ж - С . 126- 152.
3. Мальшев В. Н. Пространство мысли и национальный характер / В. Мальшев. - СПб. : Алетейя, 2009. - 408 с. - (Серія „Русский Мір“).

Стаття надійшла до редакції 26.08.2012

О.Р. Kodieva

TYPES OF ART IN THE CONTEXT OF WORLDVIEW UKRAINIAN PEOPLES

The problem of kinds of art is being analysed in the light of ethnic perception psychology. The central attention is being payed to perception of world by the Ukrainian people. This kind of perception is formed by national traditions and structures of language.

Key words: kind of art, ethnos, perception psychology, structures of language, art image, creating of culture.

УДК 655.426

В.О. Кудлай

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОРА, РЕФЕРЕНТА ТА РЕДАКТОРА ЯК СКЛАДОВА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ

В статті розглядаються традиційні види діяльності головних учасників редакційно-видавничого процесу – автора, референта, редактора. Редакційно-видавнича діяльність визначається як складова книжкової культури.

Ключові слова: редакційно-видавнича діяльність, книговидавництво, книжкова культура, книговидавнича культура, автор, референт, редактор.

Важко не погодитись з думкою українського дослідника-книгознавця